

Itzulpen tradizioa eta Biblia Mendebaldean

X.Mendiguren

Itzulpen formalak izan zirelako testigantza K.a.ko hirugarren milurrenean jarri behar dira, Assyriako Sargonek bere balentriak inperioko hizkuntza ugarietan aldarrikatu nahi izan zituenean. Hammurabiren Babylonia bera ere hiri eleaniztuna zen eta inperioan burutzen ziren hainbat arministralgo egintza ediktua hizkuntza desberdinetara itzultzen zituzten eskribau taldeei esker gertatzen ziren. Eskriba hauek burutzen zuten lanaren partetariko bat hizkuntza desberdinen artean baliokideak ziren hitzen zerrendak egitea eta gordetzea izaten zen, taulatxo kuneiformetan gorderik alderdi eta garai desberdinetatik iritsi zaizkigun "hiztegi" hauetan ikus dezakegunez. Antzinateko itzultzaileen egintzaz aipurik ere ageri da Biblian bertan ere Esther 9:9 pasartean, non esaten den Erregeren eskribauei eskaria egin zitzaiela ediktu bat presta zezatela *"Indiatik Ethiopiaraino probintzia guztietako satrapa eta gobernari eta printzeei, ehun eta hogeita zazpi probintziari, probintzia bakoitzari bere idazkeraz eta herri bakoitzari bere mintzairaz, eta beraz Juduei ere beren idazkeraz eta mintzairaz"* igortzeko.

Nehemiharen garaian itzulpen mota berezi bat garatu zen juduen komunitatean, K.a.ko 397 urte aldera. Nehemiah 7:73b-8:8

pasartean datorrenez, herri osoa biltzen zen legearen irakurketa entzuteko Ur Atearen aurrekaldeko plazan, "*Eta liburutik irakurtzen zuten, Jainkoaren legetik, argiro (edo interpretaritzarekin); eta zentzua ematen zuten, herriak irakurria uler zezan*". Mesopotamia-ko gatibualditik itzultitako jendea ez zen gai Idatzietan erabilitako hebraiera ulertzeko. Ondorioz, jendeak uler zezan nahi izanez gero, itzultzaile (edo interpretariak) azaldu behar zioten aramaieraz, Mediterraneoaren Ekialdean bizkor hedatzen ari zen merkatal hizkuntza semitikoz. Eskritura Santuen atalen baten itzulpen formalaz daukagun testigantza fidagarri bakarra Ecclesiasticus liburuari buruzkoa da, apokrifoen artean sartuarena. Siraken Jakituriaren liburuua Egipton grekora itzuli zuela dakigu haren bilobak K. A.ko 130 urtean. Garai beretsuan Itun Zaharra grekora itzuli zuten zenbait adituren artean Egiptoko Alexandriako komunitate judua hazten ari zelako eta grekoaz gero eta gehiago baliatzen zirelako.

Antzinateko greko eta erromatarrek nahikoa eskarmentu zuten arren itzulpen lanetan (ikus bedi Livio Androniko, Naevio, Aennio, Quintiliano, Cicero, Horazio, Catullo, Plinio gazteak eta abarrek nolako itzulpen bikainak egin zituzten grekotik eta teknikari buruzko zeinen gogoeta zorrotzak eskaini zituzten) zoritxarrez, Bibliaren itzulpena ez zen baliatu beti esperientzia jori honetaz eta sarritan "*letra gehiago errespetatu zen izpiritua baino*" bihurketa lan haue-tan. Aquilak Itun Zaharretik grekora egin zuen itzulpen hitzez-hitzezkoa izan daiteke joera letrazale honen lekuko nabarmenenetako bat. Theodotianok ere bigarren mendean, egin zuen ahaleginik itzulpena hobetzeko eta azkenik Symmakok, mende beraren azken alde-ra, eman zituen pauso batzu testu sakratua ulergarriago gerta zedin.

Itun Berriaren itzulpenak goiz eta hizkuntza desberdin askotara egin ziren. Aurrena syriera eta latinera, ondoren koptiko, ethiopia, gotiko, armeniera, georgiera eta abarretara, gero eta bizkorrago hedatzen ari zen kristau komunitatearen premiei erantzuteko. Ezagutzen ditugun latinezko itzulpenak oso hitzez-hitzezkoak dira eta aski traketsak. Horregatik K.o.ko 384ean Damaso Aita Santuak Itun Berria latinera itzultzeko eskatu zionean Hieronimori, aski lanbide zaila sortu zitzaion hainbeste bihurpen kontraesankor eta interpretazio

desberdinen artean aukera egin behar bait zuen. Hieronymo jakinaren gainean zegoen bere egitekoaren zailtasunaz eta egingo zizkio ten zenbait kritika aurrez ikusiz aurrea hartzea erabaki zuen. Antzinateko itzultzaileen artean buruturiko lanik sistematikoena eta zorrotzena izan zen Hieronymok burutua, ongi pentsatu eta hausnarturiko abiaburuen arabera eta argi eta garbi aitortu zuen “*zetzuz-zetzuz itzuli zuela eta ez hitzez-hitzez*”, horretarako Ciceroren autoritateaz baliatuz.

Erdi Aroan zehar Europaren Mendebaldean, Bida Beneragarriak San Joanen Ebanjelioaz egin zuen itzulpena kenduz gero, latin zurrunez egindako erlijiozko entsegetara mugatu zen itzulpen lana. Hala ere, IX eta X mendeetan Bagdad klasiko grekoak arabierara itzultzeko zentro garrantzizko bihurtu zen. XII mendean Espainiako Toledo ere klasiko grekoak latinera itzultzeko zentro gailen gertatu zen baina normalean siriera eta arabiera bezalako hizkuntzak erabiltzen ziren bitartekotzat. Baina garai hartan ere ez ziren falta itzulpenaren oinarrizko teknikak ezagutu gabe lan honi ekiten ziotenak, eta XII mendearen azkenetan Maimonidesek ere berriro gogora ekarri behar izan zuen, lehenago Cicerok bezala, hitzez-hitzezko itzulpenak sarritan ulerkaitez eta ilunak gertatzen direla eta zentzuraz jo behar dela areago.

Errenazimendutik gaur arte

Errenazimendu garaian, Mendebaldea grekotik egindako itzulpenez gainezka zegoen, izan ere berauek lagundu bait zuten hein handi batan Antzinatea berraurkitzen. Nola testu hauek elizgizonak ez zirenentzat ere interesgarriak gertatzen ziren, sarritan herri-hizkera erabiltzea justifikaturik zegoen itzulpena egitean irakurlego zabala go hura kontutan izanez. Agi denez, itzulpen hauen maila ez zen oso ona eta parez-pare artean ere arreta handiz lan egiten zen Biblia itzultzean; horregatik itzulpen abiaburuei buruzko eztabaida eta ahaleginak ia beti Bibli itzultzaileen artean garatzen ziren.

XVI mendean itzulpenaren alorrean gailentzen den figura Martin Lutero da eta beronen ekarpena zenbaterainokoa izan zen jakiteko,

aurreko garaian zer gertatzen zen jakin beharra dago. Luterok bere Itun Berria argitara eman zuenerako 1522an (Biblia osoa 1534ean agertu zen), ordurako bazeuden itzulpenak Mendebal Europako hizkuntza nagusienetan, esate baterako, holanderaz, alemanieraz, txekieraz, ingelesez eta frantsesez. Gainera Erasmo bezalako intelektualek egundoko eragina izan zuten itzulpen teoriaran, zilegi bada orduan itzulpena egiteko moduz nagusi zebiltzan ideiei izendapen hori ematea. Bestalde, arrazoi politiko eta sozialengatik, gortean eta elizgizonen artean erabiltzen zen latinaren parean herri-hizkuntzak sendotzeko interesa eta joera ari zen indartzen. Horregatik, latinezko erretorikoek, zeharka bazen ere, herriari bere hizkuntzak zeukan nortasun eta izakera berezia eta apartekoa kontutan hartzera bultzatzen zioten. Eta nahiz eta Nikolas von Wyle bezalakoak hitzez hitzezko itzulpenaren alde agertzen ziren, itzultzaile gehienak jendeak hitzegitean erabiltzen zuen bezalako hizkuntzaren alde agertzen ziren. Eta horrela jokatzearan Erdi Arotik mailegaturiko abiaburu erretorikoei azpikjokoa egiten ari ziren.

Guztiarekin ere, itzulpen esanahitsuagoaren aldeko joera goiztiar hauek gorabehera, Luterok meritu guztia merezi du ulergarritasun guztizkoa lortzearen premia sentitu izan zuelako, batez ere eztabaida teologikoarenugarretan. Luterok ez zuen, oro har, jendeak Eskritura Santuak ulertzeko zuen eskubidea defendatu bakarrik egin, baizik eta sistematikoki landu zituen bere abiaburuek itzulpenean zituen ondorio eta inplikazioak: hitzen ordenua aldatuz, laguntzaile modalen erabilera sartuz, behar zirenean konektagailuak ezarritik, alemanieraz baliokiderik ez zuten termino greko eta hebraierazkoak ezabatuz, jatorrizko hitzak itzultzeko perpausak erabiliz, metaforak ezmetafora bihurtuz eta zehaztasun exegetikoa eta testuetako aldagaiak arretaz irakurritik.

Luterok Eraberrikuntzan izan zuen buruzagitza ikusirik eta Itun Berria alemanierara itzultzean izan zuen arrakastaren aurrean, ez da harritzekoa William Tyndalek, Itun Berria ingeles modernora aurrenekoz itzuli zuenak, Luterok egin zuen lanaren parez-pareko bat burutu nahi izatea. Nahiz eta Tyndalek zuzenean grekotik itzuli eta in-

geleseko hitzen hautapenak egitean ezin izan alemanierazko hitzen baitan egoterik izan, guztiarekin ere atxekimendu nabarmena agertu zuen Luterok bere itzulpenean baliarazitako abiaburuekiko. Horregatik abiaburu hauek zeregin nagusia izan zuten Tyndalen obra gerora ingelesera egin ziren Itun Berriaren oinarritzat onartua izan zedin.

Nahiz eta Luterok garrantzi aparta izan itzulpenaren alor osoan ez bakarrik burutu zuen lanaren jarraibidearekin, baizik eta bere **Sendbrief vom Dolmetschen** (1530) saiakeran adierazten dituen ideiengetik ere, halere Etienne Doleti aitortu behar zaio lehenengoz itzulpen teoria bat formulatzearen meritua.

Etienne Dolet, Frantziako Orleansen jaioa, buru-belarri murgildu zen garai hartan indartzen ari zen mugimendu humanistikoan, Erasmorekin eztabaidatan eta beste ekintza politiko eta intelektual ugarietan esku hartuz. Guzti honen ondorioz behin baino gehiagotan egon behar izan zuen gartzelan eta eta bere hamahiru libururekin batera epaitu eta erre egin zuten agintariak. Badirudi Platonen obretan agertzen den elkarrizketetako bat "*gaizki itzuli*" zuelako, heresetzat salatu eta ateismoaren aldeko bezala agertzen omen zelako hilezkortasuna auzitan jarriz, torturatu eta estrangulatu egin zuten sutan erre aurretik.

Etienne Doletek berak honela laburtu zituen itzulpen abiaburu oinarritzakoak:

1. Itzultzaileak erabat ulertu behar ditu itzultzen ari deneko autorearen edukina eta asmoa.
2. Itzultzaileak itzultzean darabiltzan hizkuntzen ezaguera ona izan behar du: zeinetatik ari den eta zeinetara ari den.
3. Hitzez-hitz itzultzeko joerari ihes egin behar dio itzultzaileak, zeren eta hori egitea jatorrizkoaren esanahia deuseztatzea eta adierazpenaren ederra hondatzea bait da.

4. Erabilera arrunteko hizketa-erak erabili beharko lituzke itzultzaileak.
5. Bere aukera eta hitzen ordenuarekin itzultzaileak efektu orokor guztizkoa sorterazi behar du eta "tonu" egokiarekin.

Interesgarria da ohartzea nola Doletak sentitzen duen jatorrizko autorearen espiritu eta ahaleginarekin harreman betean egon beharra.

Garai honetako beste itzulpen gogoangarri bat Casiodoro de la Reina espainiarrak egin zuen Bibliarena da, 1568an argitara emana eta 1603an Cipriano de Valera adiskide eta lankideak zuzendua. Bi gizon hauek harreman estutan zeuden Frantzia, Ingalaterra eta Alemaniako intelektual nagusienekin eta beraien jakituriari eta hizkuntzaren erabilerarekiko sentiberatasunari esker itzulpen aparta sortu zen. Espainian zehar, zenbait gainbegiratu hartu ondoren, eragin nabaria izan zuen testu hau ez zen iritsi, halere, ingeles eta alemaniar itzulpenek itzulpen teoria eta praktikan izan zuten eragin bera izate-ra.

Ingalaterrako James I Erregeren gomendioz Bibliaren itzulpen lanari ekin zioten itzultzaileek ez zuten itzulpen abiaburu edo teoria berririk garatu. Izan ere, ez zuten ezer berririk egiteko asmorik, baizik eta aurreko itzulpenetan zeuden ekarpenik hoberenak hautatzea, sarrera argi eta garbi aitortzen dutenez. Baina atal-metatze zaporegabea izan zitekeen zerbait itzulpen ohargarri gertatu zen, itzultzaileek exegesian erakutsi zuten zentzu onarengatik eta eta jendarean irakurri beharrekoa zen testua bat egitean nabarmendu zuten sentiberatasunarengatik. Hasiera batean testu honek etsai ugari izan bazuen ere –Mayflower Konpainian ez zuten onartu– gerora irabazi egin zion borroka Rheims-Douay izeneko bertsioari. Mende batean baino gehiagotan hizkuntza desberdinetako Bibli itzulpengintza zordun gertatu izan zaio James Erregeren agindupean buruturiko itzulpen bikain honi.

Les belles infidèles

Idatzi Sakratuen itzultzaileek, oro har, erakutsi zuten ardurarekiko kontraste nabarmenean, obra profanoak itzultzen ari zirenek askatasun mugarik gabea azaldu zuten XVII eta VIII mendeetan zehar. Georges Mounin hizkuntzalariak izen egokia aurkitu du aro honentzat: “*Les Belles Infidèles*” edo “*Desleial Ederren*” Aroa. Abraham Cowleyren ideiak aski eragingarriak izan ziren itzulpenean askatasun kontzientezko bidetik jo nahi zutenentzat. Pindaroren Odak itzuli zituelarik, “*zoro-lantzat*” jotzen zuen haren poemak hitzez-hitz itzultzea, eta horregatik bere gogara gauzak kentzen eta eransten zizkien poemei eta espreski aitortzen zuen bere asmoa ez zela Pindaroren hizkera zehazki ematea baizik eta haren bidearen eta moldeen berri ematea orokorrean.

1680an, Drydenek ez zuen ontzat eman Cowleyren itzulkeria eta “*imitazio*” iritzi zion beronen lanari. Drydenentzat hiru itzulpen mota zeuden: metafrasea edo hitzez-hitzezkoa edo lerroz-lerrokoa; parafrasea edo autoreak esana arretaz kontutan hartzen duena baina ez hitzez-hitz zentzuz baizik eta imitazioa edo itzultzaileak hitzak ezezik zentzua bera ere aldatzeko askatasuna bere gain hartzen dueneko. Drydenek berak parafrasea proposatzen zuen itzulpen egokitzat, beste biak itzuri beharreko mutur gisa ikusten zituelarik. Alexander Popek, 1715ean, bide beretsuari heldu zion eta hitzez-hitzezko itzulpena nekez izan zitekeela jatorrizkoaren ordain bikaina aitortzen zuen.

Berrogeitamar urte geroago Batteux frantsesa zuhurrago agertzen da hitzezkotasuna kondentatzean eta berak proposaturiko “*arauek*” ahal zen neurrian hitzen eta ideien ordena errespetatzea eskatzen zuten, luzeera bereko perpausak erabiltzea, juntagailuak bikoiztea eta parafrasari ihes egitea. Batteuxek ez zituen baztertzen aldaketak beharrezko zirenean baina arreta handiz jokatzen zuen forma birsortzeari zegokionean. Alemanian antzeko garapena gertatu zen, Herder eta Schlegelen itzulpenetan ikus daitekeenez.

1755ean argia ikusi zuen John Wesleyren Itun Berriaren itzulpenak eragin nabaria izan zuen Liburu Santuaren itzulpenean, zeren

bere lana oso aurreratua gertatu bait zen garai hartarako. Oso ongi isladatzen zituen itzulpen profanoaren erizpideak eta arazo teologiko, tekniko eta exegesiari buruz hartu zituen zenbait erabaki gerora itzulpen standardetan jaso zen.

1789an, Aberdeengo George Campbellek liburu gogoangarri bat argitaratu zuen itzulpenaren historiaz eta teorian, batez ere Idatzi Santuekin zerikusia zuen heinean. Ebanjelio itzuliak zekartzaten bi liburuki hauei egin zien 700 orrialdetako sarreran, Campbellek era sistematiko batez tratatu zuen Bibliaren itzulpena, ordura arte beste inor eman zion bezalako zabalera eta sakonera gaiari eskainiz. Adibide ugariaren bitartez adierazi zituen Hieronimo, Kastalio, Beza eta abar bezalako itzultzaileen artean dauden aldeak eta ikuspegi zorrotzak agertu zituen testu kritikari dagokionean. James I Erregearen itzulpenari egin zizkion kritiketan ikus daitekeenez jakitura trinkoa eta zentzū amankomuna uztartzen ongi zekien eta azkenik, hiru printzipio edo abiaburutan laburbildu zituen itzulpen on baterako irizpideak:

- 1.- Jatorrizkoaren zentzua ongi eman.
- 2.- Itzulpenean, autorearen espiritua eta moldea ahalik eta gehien eman idaztean darabilen hizkuntzaren izakerarekiko kontsistentzian.
- 3.- Ahaleginak egin jatorrizko saioak duen gaitasuna izan dezan, "*naturala eta erraza bezala agertzeko.*"

Biblian ezezik klasiko grekoak ingelesera itzultzeko ere abiaburu hauek zernolako inplikazioak zituzten argitzen saiatu zen Campbell.

Hurrengo urtean -1790ean- Alexander Fraser Tytlerrek **The Principles of Translation** izeneko liburua argitaratu zuen eta honek ere hiru abiaburutan laburbiltzen zituen itzulpenari buruzko bere ideiak: jatorrizko obraren ideia erabat eman behar da, jatorrizkoaren estiloa eta moldea izan behar ditu itzulpenak eta jatorrizko konposizioaren erosotasun guztia izan behar du itzulpenak. Campbellek plagiotzat salatu bazuen ere Tytlerren lana, askoz eragin handiagoa izan zuen Lord honen obrak eta zentzu batean Tytlerrekin aro bat

amaitu eta beste bat hasi zela esatea bidezkotzat daukagu. Izan ere, XIX mendearan hasieran supersofistikazio moduko bat sortzen bait da itzulpenaren alorrean "*itzultzea merezi duen oro itzulezina dela*" pedanteki esanez. Matthew Arnoldek hexametrotan egin zuen Homeroren obraren itzulpena izan daiteke esanaren lekuko bat.

Joera honek bere literalismoaz Bibliaren itzulpenean izan zuen eragin kaltegarriaren testigantzetariko batzuk **Bibliaren Ingeleseko Bertsio Berrikusian** (1881, 1885) eta **American Standard Version** deritzonengan aurkitzen ditugu. Bertsio hauek izan litezkeen bezain literalak dira baina halere zentzudunak dira: ongi zehazturiko abiaburuen ondorio direlako gertatzen da hori. Itzulpen hauek oso ezagunak bihurtu dira grekoa eta hebraiera ikasten ari ziren teologia-ko ikasleen artean lagungarri edo "pony" bikainak gertatzen bait ziren, baina ingelesez mintzatzen diren kristau komunitateetan ez dira gertatu hain ezagun eta erabiliak, ez bait dute komunikazio helburua ongi lortzen XVI mendeko esamoldez horniturik (batzutan James Erregearen bertsioak dituenak baino arkaikoagoak gertatzen dira zenbait esamolde) eta sintaxia trakets eta jatorrizkoari lotuegi batez emanak daudelarik. Pasarte asko ingelesezko hitzez tajutuak badira ere, gramatikari dagokionean arrotz gertatzen dira eta zentzurik ez zaie hartzen.

XX mendea errotiko aldaketaren lekuko izan da itzulpen abiaburuei dagokienean. Lehenengo eta behin komunikazioari buruzko kontzeptu berriak landu dira gero eta kaskarragoa gertatzen ari zai- gun mundu honetan. Psikologo, semantikari, politiko eta publizitate- gileen eraginez, komunikatzea lortzen ez duen mezua alferrikoa dela ulertzera iritsi gara. Gainera, azken urteotan garrantzi handiko gertaerek eragina izan dute itzulpen teoriarik munduaren alderdi desber- dinetan: hizkuntzalaritza estrukturalaren hedakuntza bizkorra (Saus- sure, Kopenhagen eta Pragako Zirkuluak), gaur eguneko metodoak Bibli itzulpenaren arazoetan erabiltzea eta Bibli Elkarte Batuek Ho- landan hasita egin dituzten bilerak (Wycliffe Bible Translators, "**The Bible Translator**"); 1955ean hasita Babel aldizkaria argitara ematea FITek UNESCOren babespean eta azkenik, makina bidezko itzulpenaren ikerketak hartu duen bultzada izugarria EE.BB, SESB eta Japonian batipat.

Itzulpen Teoriaren funtsezko gatazkak

Aldi eta alde oro, joera eta iritzi desberdintasunik ugari izan bada ere testu sakratuak, eta bereziki Biblia itzultzeari zegokionean, funtsean bi joera nagusitara laburbil daitezke guztiak, bi "polo"ren inguruan ardaizten direlarik: itzulpen literala/itzulpen librea, formarekiko enfasia/edukinarekiko enfasia. Bi diferentzi mota hauek elkarrekiko lotura estuan daude baina ez dira erabat gauza bera, izan ere hitzez-hitzeakoaren eta librearen arteko tirandura era beretsuan esan baitaiteke forma eta edukinari buruz ere. Baina, oro har, literal eta libre hitz hauen esanahia ez da normalean ongi definitzen eta nork bere itzulpena defendatzeko eta inorena kritikatzeko eslogan bezala areago erabiltzen dira. Inoir gutxik aztertu ditu zehaztasunez printzipio hauek dituzten ondorioak.

Itzulpen mota literal edo hitzez-hitzeakoa, nekez esan daiteke egiazko itzulpena denik. Batzuk, Arias Montanus edo Aquilaren bertsioak, hor daude, joera horren lekuko. San Hieronimoren hebraieratikoa latinezko itzulpena zeharo desberdina zen printzipioz, baina Itun Berrian nahikoa bihurketa traketsak egin zituen, grekozko zenbait esaldiren hitzez-hitzeako itzulpenak eskainiz. Itun Berriarekiko bere lanketa bizkorrean itzultzaile baino editatzaile areago izan zela esan daiteke eta sarritan aurretiko itzulpen ugariak eskaintzen zituzten era desberdinen artean aukera egitea –behin baino gehiagotan formarik desegokienaren alde gainera– besterik ez zuen egiten. Hain eskasa iruditzen zitzaion Bembo Kardinalari San Hieronimoren bertsioa latinaren aldetik, non uko egiten zion latinez Itun Berria irakurtzeari, bere latinezko estiloa hondatzen omen ziolako.

Aldiz, Sebastianus Castelliok 1551ean argitara eman zuen Eskritura Santuen itzulpena, latinaren alderditik irakurgai atseginagoa egiteko asmoz, ia beste muturrera joan zen, sarritan hizkera loratuegia eta exotikoezia erabiliz. Itzulpen literala eta librearen arteko desberdintasunak ez dira negatibo/positibo dikotomia batera mugatzen, baizik eta berezketa polar baten arabera hobeki ulertzen dira tartean maila ugari daudelarik.

Forma eta edukinaren arteko gatazka aski garrantzizkoa gertatzen da mezuaren forma oso espezialdua denean, poesiaren kasuan bezala. XVII mendean Sir John Denham erabat oharturik zegoen auzi honetaz Virgilioren Eneidaren II liburuaeren sarreran honako hitz hauek jaulkitzean: *"I conceive it a vulgar error in translating poets to affect being fidus interpres. Let that care be with them who deal in matters of fact or matters of faith; but whosoever aims at it in poetry, as he attempts what is not required, so shall he never perform what he attempts; for it is not his business alone to translate language into language, but poesie into poesie"* (Tytler, 1790, p.35).

Poesia lirikoa ez dago hitz lauz egoki itzultzerik, zeren eta jatorrizkoan "kanta" baten era zuena "kanta" baten gisako zerbaiten bitartez bihurtu behar bait da. Metroa edo neurria desberdina izan daiteke, baina oro har efektuak baliokidea izan behar du inolako zentzurik izatea nahi bada. Horrela, kasu batzutan forma alde batera utz badaiteke ere edukinarengatik, poesia lirikoaren kasuan formarekiko hurbilpen moduren bati eutsi beharra dago, nahiz eta edukinaren galera edo aldaketaren bat gertatzen bada ere.

Arazo teologiko bereziak

Aurretik ikusi ditugun arazoetatik ateratzen denez, Bibliaren itzulpenak arazo berezi batzuk planteiatzen ditu. Lehenengo eta bat, historia luze bat duen edozein testuk planteiatzen dituenak Izan ere, Biblia bezalako dokumentu erlijioso bat ez da determinatzen aurrena hartu zutenentzat zuen esanaiaren arabera soilik, baizik eta mendez mende jende desberdinarentzat izan duen esanahiaren arabera ere bai.

Biblia itzultzeko orduan prozedurak eta printzipioak ezartzeko orduan sortutako gatazkei dagokienez, honako hiru zentzu hauetan sortuak direla esan behar da: batzu filogogia eta inspirazioaren artean gertaturiko kontrajartzearen ildotik, beste batzu tradizioa eta al-dian aldiko autoritatearen kontrajartzearen bidetik eta azkenik, teologiak gramatikarekin behaztopa egitetik.

Gaur eguneko itzultzailea, esan genezake, zerbait gehiago fidatzen eta oinarritzen dela testuan, hau da, idazle biblikoen berenez zerbait gehiago hitzegiteko aukera ematen zaie, tradizioa eta teologia-ren ekarpenetara gehiegi isuri gabe, baina, jakina, giza ekintzaren edozein esparrutan bezalaxe, erabateko objektibitatea ezinezkoa da, izan ere gu geu ere kultur testuinguru jakin baten partaide eta atal gara, zeinean eta zeinentzat itzultzen ari bait gara. Halere, gaur egunean arreta gehiago zuzentzen da Eskrituraren testua bera aztertzerara eta sakontzerara, beronen inplikazio filosofiko soiletara baino, eta hau osasungarria dela aitortu behar da. Zentzu honetan Luterok burutu zuen lana garrantzizkoa izan zen, nahiz eta Erreforma garaian berrikuntza zirenak, gaur egun guretzat tradizio bihurtu direlako bere garbiketa gatazka lanaren handitasuna lausotua ageri zaigun.

Zorionez, gaur egun hizkuntza moderno nagusi gehienetan agertzen diren Bibli itzulpen gehienak komunikazioaren beharrian funtsezkoaz jabeturik dauden itzultzaileek burutuak dira eta ulergarritasunean aurrera-pauso nabarmena eman denik ez dago ukatzerik.

SINTESIS

La traducción de la Biblia: Su tradición en Occidente

La historia de la traducción es muy larga: las primeras traducciones documentadas aparecen tres mil años antes de Cristo, en Asiria; en la Babilonia de Hammurabi utilizaban glosarios bilingües, cuyos restos se han hallado en tablillas cuneiformes. Se puede decir que en el mundo antiguo tanto traducción como interpretación fueron actividades frecuentes.

Griegos y romanos se dedicaron con celo a la traducción, e incluso han quedado reflexiones teóricas de gran interés, como las de Cicerón; sin embargo, la traducción bíblica no aprovechó esa experiencia, ya que en ella se respetaba más la letra que el espíritu.

La traducción del Nuevo Testamento comenzó temprano y a muchas lenguas, a fin de responder a las necesidades de una cristiandad que se ampliaba rápidamente.

Las primeras traducciones al latín no fueron de calidad, exceptuando la de Jerónimo, (s.IV), quien confiesa *3haber traducido el sentido y no la palabra*, siguiendo a Cicerón.

En la historia de la traducción bíblica, uno de los momentos más importantes lo constituye la publicación del Nuevo Testamento de Martín Lutero. Hay que decir que Lutero trabajó en un ambiente propicio, distinto al de la Edad Media; así pudo llevar a cabo una traducción moderna, en la que el sentido está cuidadosamente estudiado. Pronto le imitaron en Inglaterra; William Tyndal traduce la Biblia tratando de utilizar procedimientos similares a los de Lutero, aunque sin los mismos resultados. Sin embargo, el mérito de formular por primera vez una teoría de la traducción se le debe a Etienne Dolet, quien defiende la traducción del espíritu y del propósito del autor. Fue torturado y asesinado por haber traducido mal a Platón.

En los siglos XVII y XVIII, surge el fenómeno que Mounin ha denominado "*les belles infidèles*"; traducciones profanas bellas y totalmente distinta de los textos originales, que contrastan profundamente con las cuidadas traducciones bíblicas.

En 1789 George Campbell publica un libro sobre teoría e historia de la traducción, importante sobre todo en lo que respecta a los textos sagrados; un año más tarde, aparecerá otro libro similar, **The Principles of Translation**, de F. Tyler. Con él se cierra una época y se abre otra, el romanticismo. Los románticos llegan a afirmar que "*todo lo que merezca ser traducido es intraducible*"; esta tendencia influyó negativamente en la traducción de la Biblia.

En el siglo XX ha habido un cambio radical en lo que respecta a criterios de traducción. Entre otros factores está el nuevo concepto de comunicación, y la rápida expansión de la lingüística estructural. Estas teorías se han aplicado también a la traducción bíblica.

Hoy en día, al hablar de los diferentes criterios de traducción, hay que señalar que la principal contraposición está en la traducción libre/literal. De la traducción literal se podría decir que no es traducción; sin embargo, esta dicotomía no corresponde siempre a positivo/ negativo. Los criterios difieren enormemente según los géneros, estilos, etc.

Por lo que respecta a los problemas teológicos específicos que puede plantear la traducción de la Biblia, nos limitaremos a nombrar su procedencia. Así, pueden surgir de una contraposición entre filología e inspiración; de las diferencias entre tradición y la autoridad del momento; por último, cuando la teología choca con la gramática.

Hoy en día los traductores fijan su atención fundamentalmente en el texto a traducir, lo cual es saludable. La mayoría de los traductores conocen las necesidades comunicativas, y ello ha supuesto un gran paso en la comprensibilidad de la traducción.

SYNTHESIS

The Tradition of Translating and the Bible in West Europe

The history of translation has run a long way since its beginnings: the first documented translations make their appearance three thousand years before Jesus Christ, in Assyria. In Hammurabi's Babylon bilingual glossaries were used, whose remains have been found on cuneiform tablets. It can be said that in ancient times both translation and interpretation were usual activities.

Greeks and Romans worked hard on translation and some theoretical writings of great interest have reached our days, as for instance those of Cicero; but the biblical translation did not profit from this experience as the letter was taken into account more than the spirit.

The translation of the New Testament began early and into many languages in order to answer to the needs of Christianity which was expanding very quickly. The first translations into Latin were not of a great quality, with the exception of that of Jeronimus (IVth c.), who admits "having translated the meaning and not the word", following Cicero's teachings.

One of the most important events in the history of biblical translation is represented by the publication of Martin Luther's New Testament. It must be said that he had the appropriated atmosphere to work, unlike the one breathed in the Middle Ages; thus he was able to make a modern translation in which the meaning has a careful treatment. He was soon to be imitated in England; William Tyndal translated the Bible trying to make use of similar procedures, although the results were different. But the merit of establishing a theory of translation for the first time is due to Etienne Dolet who advocates for the translation of the meaning and the purposes of the author. He was tortured and assassinated for having wrongly translated Plato.

In XVIIth and XVIIIth centuries a phenomenon was given which Mounin named "les belles infidèles"; profane translations, beautiful but very different from the original texts, in contrast to carefully made biblical translations.

*George Campbell published a book on history and theory of translation in 1789, important above all with regard to sacred texts; a year later, a similar book made his appearance, *The Principles of Translation*, by F. Tyler. With it an era is closed to give birth to a new one, Romanticism. Romantics affirm that "all that is worth translating is untranslatable"; this atmosphere had a negative influence on the biblical translation.*

In the XXth century a radical change has taken place as far as translation criteria are concerned. Among others, the new concept of communication as well as a

fast expansion of structural linguistics. These theories have also been applied to biblical translation.

Nowadays when speaking of the different criteria of translation, it should be pointed out that the main opposition lies within the free/literal translation. Of literal translation it could be argued that it is not a translation; but this dicotomy does not always correspond to positif/negatif. Criteria greatly differ depending on genres, styles, etc.

As for the specific problems that the translation of the Bible is likely to arise, we shall only mention their sources; thus, they can come out from an opposition between linguistics and inspiration, from the differences between tradition and the authorities of the time; finally, when theology enters into conflict with grammar.

· Today translators pay attention to the original text; which is quite praiseful. Most translators are acquainted with the needs of communication and that has meant a step forward into the comprehensibility of translation.